

PORUŠENIE PRÁVA NA SPRAVODLIVÝ PROCES

VIOLATION OF THE RIGHT TO A FAIR TRIAL

Anna Koval'ová¹

DOI: <https://doi.org/10.24040/pros.13.11.2020.ssp.60-78>

Abstrakt

Príspevok je venovaný porušeniu práva na spravodlivý proces. V úvode príspevku autor poukazuje na pojem práva na spravodlivý proces. Tento v sebe zahŕňa čiastkové práva, ktorých porušením dochádza k porušeniu práva na spravodlivý proces a tým vzniká stranám sporu dôvod na podanie riadneho opravného prostriedku - odvolania, ale aj dôvod na podanie mimoriadneho opravného prostriedku - dovolania. Príspevok poukazuje na porušenie práva na spravodlivý proces ako dôvod na podanie odvolania alebo dovolania v zmysle novej právnej úpravy a jeho obsahom je tiež analýza nálezov Ústavného súdu SR a rozhodnutí Najvyššieho súdu SR.

Kľúčové slová

Spravodlivý proces. Porušenie práva na spravodlivý proces.

Abstract

The contribution is devoted to the violation of the right to a fair trial. In the introduction the author points to the concept of the right to a fair trial. This includes partial rights, the breach of which violates the right to a fair trial and thus gives the parties to the dispute a ground for ordinary appeal, but also a ground for extraordinary appeal. The contribution points to a violation of the right to a fair trial as a ground for ordinary appeal or extraordinary appeal under the new legislation and also contains an analysis of the judgment of the Constitutional Court of the Slovak Republic and the decisions of the Supreme Court of the Slovak Republic.

Key words

Right to a fair trial. Violation of the right to a fair trial.

¹ JUDr. Anna Koval'ová, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Katedra občianskeho práva, kovalova.anka@gmail.com

Úvod

Právo na spravodlivý proces je jedným zo základných ľudských práv a je garantované Ústavou SR, Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd, Listinou základných práv a slobôd a tiež Chartou základných práv Európskej únie. Toto právo je potrebné vnímať ako právo, ktoré stojí nad ostatnými, pretože zaručuje spravodlivú cestu k ochrane iných práv. Na druhej strane je paradoxne najviac porušovaným právom. Z môjho pohľadu dôvodom tohto porušovania je práve tá skutočnosť, že právo na spravodlivý proces je vymedzené širokým obsahom práv tvorených viacerými zložkami. Bez pochyb však možno konštatovať, že účelom spravodlivého procesu je rovnako a nezaújate pristupovať k stranám sporu zo strany nezávislých a nestranných súdov.

Tému príspevku som zvolila vzhľadom k neustálemu spochybňovaniu tohto práva v rôznych právnych oblastiach, vzhľadom na neustále sa meniacu legislatívu, ale aj v súvislosti s aplikáciou tohto práva v praxi a vyporiadaní sa s otázkou prílišného formalizmu v argumentácii vnútroštátnych súdov.

Prvú časť príspevku venujem pojmu práva na spravodlivý proces, ktorý nie je možné jednoznačne ohraničiť a formulovať, pretože tieto práva nie sú vymenované v žiadnej právnej úprave. Ďalej sa venujem obsahu tohto pojmu, aké čiastkové práva toto právo zahŕňa a ústavnoprávnemu základu tohto práva. V príspevku je venovaná časť aj porušeniu práva na spravodlivý proces, ako je toto právo vymedzené rozhodovacou praxou súdov, keďže porušenie tohto práva zakladá dôvod na podanie odvolania či dovolania. Časť príspevku je venovaná aj komparácii starej a novej právnej úpravy civilného procesu v súvislosti s podaním odvolania alebo dovolania, práve z dôvodu porušenia práva na spravodlivý proces. Záver príspevku je venovaný rozhodnutiam NS SR prípadne ÚS SR.

Cieľom príspevku bolo vymedzenie inštitútu práva na spravodlivý proces v podmienkach súdov pri zakotvení tých právnych úprav, ktorými prešiel Civilný sporový poriadok, ale aj aktuálne oboznámenie sa s rozhodovacou činnosťou súdov a zamyslenia sa, či dodržiavanie tohto práva nám výrazným spôsobom nedeštruuje prax súdov.

Právo na spravodlivý proces

Pojem práva na spravodlivý proces nie je možné jednoznačne ohraničiť a formulovať. Právo na spravodlivý proces patrí medzi základné práva a slobody a zaručuje spravodlivú ochranu iných práv. Je jedným z dôležitých základných práv jednotlivca. Je právom individuálnym.

Pôvod tohto práva siaha až do 17.-18. storočia a je úzko spetý s anglosaskou právnou kultúrou. Jeho konkrétnu definíciu nenájdeme skoro v žiadnej právnej úprave, pretože je tvorené viacerými zložkami.

Právo na spravodlivý proces upravuje Dohovor v čl. 6 ako jednu zo záruk procesného charakteru adekvátnu pre právny štát. K čl. 6 sa vzťahuje aj čl. 13 o práve na účinné prostriedky nápravy a čl. 2 - 4 Protokolu 7 k Dohovoru.

Úprava spravodlivého procesu nasleduje po hlavných a najdôležitejších práv (právo na život, zákaz mučenia, otroctva a nútenej práci).

V zmysle čl. 6 ods. 1 Dohovoru sa právo na spravodlivý proces neuplatní vo všetkých sporoch, ale len v sporoch o občianske práva a záväzky alebo pri trestnom obvinení.

Záruky tvoriace obsah práva na spravodlivý proces sú predovšetkým:

- právo na prístup k súdu,
- právo na spravodlivé súdne konanie.

Právo na prístup k súdu je nevyhnutnou podmienkou, aby sme vôbec mohli hovoriť o práve na spravodlivý proces. Právo na spravodlivý proces deklaroval aj ESLP v rozsudku Golder proti Spojenému kráľovstvu, ktorý vyložil význam nasledovne: *„Bolo by nemysliteľné, aby čl. 6 ods. 1 Dohovoru detailne popisoval procesné záruky poskytované stranám prebiehajúceho sporu, aby primárne nechránil to, čo samo o sebe umožňuje mať prospech práve z týchto záruk, teda prístup k súdu. Zásady spravodlivosti, verejnosti a rýchlosti súdneho konania totiž nemajú žiadne hodnoty, ak žiadne konanie neprebíha. Ak zhrnieme tieto úvahy, dospejeme k záveru, že právo na prístup k súdu tvorí esenciálny prvok práva na spravodlivý proces.“*²

Toto právo je neodmysliteľnou požiadavkou na spravodlivý súdny proces. Ide o povinnosť štátu vytvoriť súdnu sústavu, ktorá spĺňa požiadavky kladené na súd v článku 6

² Rozsudok ESLP vo veci Golder proti Spojenému kráľovstvu zo dňa 21.2.1975, sťažnosť č. 4451/70, §35-§36

ods. 1 Európskeho dohovoru a povinnosť štátu umožniť každému, kto bol na svojich právach ukrátený, aby mal možnosť uplatniť ich na súde. Z pohľadu článku 6 ods. 1 Európskeho Dohovoru je povinnosťou štátu zabezpečiť dostupnosť súdov a vytvoriť sústavu súdov, ktorá bude zodpovedať kritériám podľa článku 6 ods. 1 Európskeho dohovoru.

Podľa medzinárodných a európskych právnych predpisov v oblasti ľudských práv pojem „prístupu k spravodlivosti“ ukladá povinnosť pre štáty garantovať právo každého jednotlivca obrátiť sa na súd – alebo za určitých okolností na orgán alternatívneho riešenia sporov aby získal prostriedok nápravy, ak sa zistí, že boli práva jednotlivca porušené.

Prístup k spravodlivosti zahŕňa niekoľko hlavných ľudských práv, ako je právo na spravodlivé súdne konanie podľa čl. 6 ESĽP a právo na spravodlivý súdny proces v čl. 47 Charty základných práv EÚ, a právo na účinný prostriedok nápravy podľa čl. 13 ESĽP a čl. 47 Charty.

Na úrovni politiky EÚ sa prístup k spravodlivosti v členských štátoch EÚ, najmä jeho efektívnosť a kvalita systémov súdnictva, čerpá najmä z prehľadov údajov od CEPEJ – odborného orgánu Rady Európy a je súčasťou ročného prieskumu rastu Európskej komisie.

Podľa práva Rady Európy aj práva EÚ právo na prístup k súdu znamená, že súdy majú byť prístupné. Prístupnosť môže zahŕňať dostupnosť súdov s prístupnou jurisdikciou, prístup k informáciám, prístupnosť súdnych rozhodnutí, môže zahŕňať aj geografickú odľahlosť súdu atď. V zmysle čl. 6 ods. 1 EDĽP: „Každý má právo na to, aby jeho vec bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach alebo záväzkoch alebo o akomkoľvek trestnom čine, z ktorého je obvinený.“³

Právo na spravodlivú súdnu ochranu obsahuje právo na prístup súdu, ktorého obsahom je tiež právo podať žalobu na súd, právo na súd určitej kvality, ktorý bude nestranný a nezávislý a právo na spravodlivé súdne konanie. Subjektmi práva na spravodlivé súdne konanie je oprávnený a povinný, pričom oprávneným subjektom je každý a povinným subjektom je štát. Predmet práva na spravodlivé súdne konanie vymedzuje rozsah práv pri súdnom uplatňovaní. Predmetom konania podľa článku 6 ods. 1 Európskeho dohovoru sú občianske práva a záväzky, trestné obvinenia a iné konania.⁴

³ Príručka o európskom práve v oblasti prístupu k spravodlivosti. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2016. 25,26 s. ISBN 978-92-71-9873-0

⁴ SVÁK, J. 2003. *Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv)*. Žilina: Poradca podnikateľov, spol. s.r.o., 2003, 279, 283,284, 337 s. ISBN 80-88931-19-3

Ústavnoprávny základ práva na spravodlivý súdny proces je tvorený:

1. Listinou základných práv a slobôd – ktorá bola uvedená zákonom Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon, ktorá vo svojom článku 36 ods. 1 uvádza: *„Každý sa môže domáhať ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v určených prípadoch na inom orgáne.“*⁵
2. Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd v znení jeho protokolov, ktorý bol uverejnený oznámením Federálneho ministerstva zahraničných vecí pod č. 209/1992 Zb., ktorý vo svojom článku 6 ods. 1 uvádza : *„Každý má právo na to, aby jeho záležitosť bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach alebo záväzkoch alebo o oprávnenosti akéhokoľvek trestného obvinenia proti nemu. Rozsudok musí byť vyhlásený verejne, ale tlač a verejnosť môžu byť vylúčené buď po dobu celého, alebo časti procesu v záujme mravnosti, verejného poriadku alebo národnej bezpečnosti v demokratickej spoločnosti, alebo keď to vyžadujú záujmy maloletých alebo ochrana súkromného života účastníkov alebo, v rozsahu považovanom súdom za úplne nevyhnutný, pokiaľ by, vzhľadom na osobitné okolnosti, verejnosť konania mohla byť na ujmu záujmom spravodlivosti.“*⁶
3. Ústavou Slovenskej republiky, ktorá vo svojom článku 46 ods. 1 uvádza: *„Každý sa môže domáhať zákonom ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v prípadoch ustanovených zákonom na inom orgáne Slovenskej republiky.“*⁷
4. Chartou základných práv Európskej únie, ktorá bola uverejnená oznámením Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky pod č. 486/2009 Z.z., ktorá vo svojom článku 47 uvádza: *„Každý má právo na to, aby jeho záležitosť bola*

⁵ Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza LISTINA ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky

⁶ Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb. Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

⁷ Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky

*spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom.*⁸

Právo na spravodlivý súdny proces obsahuje tieto **čiasťkové práva**:

- právo na prístup k súdu, právo na súd zriadený zákonom, právo na nezávislosť a nestrannosť súdu, právo na zákonného sudcu, právo na prejednanie sporu v primeranej lehote, právo na riadne poučenie o procesných právach a povinnostiach, právo byť vypočutý, právo navrhovať dôkazy a vyjadriť sa k dôkazom, kontradiktórnosť konania, rovnosť zbraní, zákaz prekvapivých rozhodnutí, zákaz ľubovôle, právo na vypořádanie sa so všetkými relevantnými skutočnosťami v konaní zo strany súdu, právo na riadne odôvodnenie rozhodnutia, právo na preskúmanie rozhodnutia.⁹

Ako toto právo vymedzuje prax súdov?

NS SR uznesením zo dňa 21. júla 2010 sp.zn. **5Cdo/122/2010** deklaroval, že: „*Obsah práva na spravodlivý súdny proces nespočíva len v tom, že osobám nemožno brániť v uplatnení práva alebo ich diskriminovať pri jeho uplatňovaní. Obsahom tohto práva je irelevantné konanie súdov a iných orgánov SR. Ak je toto konanie v rozpore s procesnými predpismi, porušuje ústavnoprávne princípy (II. ÚS 85/06).*

Občiansky súdny poriadok upravujúci postup súdov a účastníkov v občianskom súdnom konaní ústavou zaručené právo v osobnej prítomnosti na súdnom konaní zabezpečuje tak, že ukladá súdu, ak zákon neustanovuje inak, aby nariadil na prejednanie veci pojednávanie, na ktoré predvoláva účastníkov a všetkých, ktorých prítomnosť je potrebná, pričom predvolanie musí byť účastníkovi doručené tak, aby mali dostatok času na prípravu (§ 115 ods. 2 O.s.p.). Je potom na účastníkovi, či svoje právo využije alebo nie.

Zúčastniť sa prejednávania právnej veci pred súdom je neodňateľným právom každého účastníka v konaní, a to v každom štádiu postupného procesu, pokiaľ zákon neustanovuje inak a na tomto svojom práve účastník trvá. Zákonné ustanovenie § 101 ods. 2 druhá veta O.s.p.

⁸ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí č. 486/2009 Z.z. Charta základných práv Európskej únie

⁹ ŠTEVČEK, M. – FICOVÁ, S. – BARICOVÁ, J. – MESIARKINOVÁ, S. – BAJÁNKOVÁ, J. – TOMAŠOVIČ, M. a kol. 2016. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2016, 1239 s. ISBN 978 – 80 – 7400 – 629 – 6

určuje len jednu výnimku z tohto práva účastníka, za ktorej sa môže vec prejednať v jeho neprítomnosti – t.j. ak riadne predvolaný účastník sa na pojednávanie nedostavil a nepožiadaval z dôležitých dôvodov o odročenie pojednávania.

Jednou z koncepcií spravodlivého súdneho konania je tiež princíp rovnosti strany, ktorý okrem iného vyžaduje, aby každý účastník mal primeranú možnosť predložiť svoje návrhy za podmienok, ktoré nie sú podstatne nevýhodnejšie než podmienky, za ktorých touto možnosťou disponuje druhý účastník (vid' rozsudky ESLP Ankerl v. Švajčiarsko, 1996-V, s. 1567, Helle v. Fínsko, 1997 – VIII, s. 2928 a pod.)¹⁰

Iným rozhodnutím pod sp.zn. **5Cdo 2018/2010** NS SR konštatoval, že: *„Obsah práva na spravodlivý proces nespočíva len v tom, že osobám nemožno brániť v uplatnení práva alebo ich diskriminovať pri jeho uplatňovaní. Obsahom tohto práva je relevantné konanie súdov a iných orgánov SR. Do práva na spravodlivý súdny proces nepatrí právo účastníka konania, aby sa všeobecný súd stotožnil s jeho právnymi názormi, navrhovaním a hodnotením dôkazov (IV.ÚS 252/04).*

Právo na spravodlivý súdny proces neznamená ani právo na to, aby bol účastník konania pred všeobecným súdom úspešný, teda aby bolo rozhodnuté v súlade s jeho požiadavkami a právnymi názormi (I.ÚS 50/04).

Do obsahu základného práva podľa čl. 46 ods. 1 Ústavy SR a práva na spravodlivý súdny proces podľa čl. 6 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd nepatrí ani právo účastníka konania vyjadrovať sa k spôsobu hodnotenia ním navrhnutých dôkazov súdom, prípadne sa dožadovať ním navrhnutého spôsobu hodnotenia vykonaných dôkazov (I.ÚS 97/97), resp. toho aby súdy preberali alebo zriadili výklad všeobecne záväzných predpisov, ktoré predchádza účastníkovi konania (II.ÚS 3/97, II.ÚS 251/03).¹¹

Ústavný súd SR vo svojej judikatúre kladie dôraz na to, že: *„Nezávislosť súdov je realizovaná v ústavnom a zákonnom hmotnoprávnom a tiež procesnoprávnom rámci. Obsahom procesnoprávneho rámca je princíp riadneho a spravodlivého procesu, ako to vyplýva z čl. 46 ods. 1 ústavy a článku 6 ods. 1 dohovoru. Súčasťou práva na riadny proces je aj povinnosť súdu riadne a presvedčivo vyhodnotiť dôkazy a svoje rozhodnutia náležite odôvodniť. V odôvodnení má súd dať odpovede na námietky účastníka konania. Nie je však*

¹⁰ Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp.zn. 5Cdo/122/2010 zo dňa z 21.júla 2010

¹¹ Uznesenie NS SR 5Cdo/218/2010 zo dňa 25. novembra 2010

povinný dať odpovede na všetky námietky, iba na tie, ktoré majú podstatný význam a dostatočne objasňujú skutkový a právny základ rozhodnutia.“

Ústavný súd SR v danej veci ďalej konštatoval, že: „*Rozhodnutie najvyššieho súdu nesplnilo ústavné kritérium jasnosti, jednoznačnosti a dostatočnosti dôvodov, keď sa v odôvodnení svojho rozhodnutia stotožnil s názormi krajského súdu bez uvedenia vlastných úvah. Preto rozhodol, že došlo k porušeniu základného práva na súdnu ochranu v zmysle čl. 46 ods. 1 ústavy a práva na spravodlivé súdne konanie v zmysle čl. 6 ods. 1 dohovoru.*¹² **(I. ÚS 736/2016)**“

V súčasnej dobe sa v rámci dodržiavania práva na spravodlivý proces kladie v rozhodovacej činnosti súdov predovšetkým dôraz na dĺžku konania, kvalitu rozhodnutia, vrátane jeho odôvodnenia a vedenie konania ako takého.

Na sudy sú kladené požiadavky týkajúce sa dôkladného vyjadrenia sa súdom k všetkým relevantným okolnostiam a dôkazom. Je kritizovaná sudcovská svojvôľa či sudcovský aktivizmus.¹³

Sú teda kladené nemalé nároky, ktoré vo svojej podstate predstavujú základnú súčasť práva na spravodlivý proces v zmysle čl. 6 Dohovoru.

Pre súdnu prax je na medzinárodnej úrovni podstatné zakotvenie tohto práva v čl. 6 Dohovoru, pričom na úrovni vnútroštátnej je úprava tohto práva včlenená do viacerých článkov – princípov. Definitívny výpočet zložiek tohto práva je potom úlohou akademickej obce a judikatúry Ústavného súdu SR.

Porušenie práva na spravodlivý súdny proces v odvolacom konaní

V Slovenskej republike došlo dňa 30.6.2016 k zmene, ktorou došlo k ukončeniu 53-ročného obdobia existencie Občianskeho súdneho poriadku. Stará právna úprava bola nahradená novou právnou úpravou a to zákonom č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok. Okrem tohto zákona prichádza na miesto starého Občianskeho súdneho poriadku aj Civilný mimosporový poriadok a Správny súdny poriadok.

¹² Nález Ústavného súdu SR sp. zn. I. ÚS 736/2016 zo dňa 5. decembra 2017

¹³ Nováková, J. *Sudcovský minimalizmus a právo na spravodlivý proces*. Brno: Masarykova univerzita v Brne, právnická fakulta, str. 121,122

Nová právna úprava prepracovala odvolacie dôvody v dôsledku zmeny koncepcie civilného procesu. Odvolací dôvod, ktorý je teraz zadefinovaný v 365 ods. 1 písm. b) CSP bol v pôvodnej právnej úprave Občianskeho súdneho poriadku zadefinovaný v § 221 ods. 1 písm. f) ako odňatie možnosti konať pred súdom.

Porušenie práva na spravodlivý proces je zakotvené v odvolacích dôvodoch, konkrétne v ustanovení § 365 ods. 1 pís. b/ CSP, tak, že: *„odvolanie možno odôvodniť tým, že súd nesprávnym **procesným postupom** znemožnil strane, aby uskutočňovala jej patriace procesné práva v takej miere, že došlo k porušeniu práva na spravodlivý proces“*.

Zákonodarca v ustanovení § 365 ods. 1 CSP vymenúva taxatívne odvolacie dôvody.

NS SR v rozhodnutí zo dňa 27.2.2018 **sp.zn. 6Cdo/175/2017**, poukazuje, že: *„Treba rozlišovať medzi dopĺňaním odvolacích dôvodov v zmysle § 365 ods. 3 CSP a dopĺňaním odvolania o chýbajúce náležitosti v zmysle § 373 ods. 1 CSP“*. Kým zmena konštatuje, že: *„Kým zmena alebo dopĺňanie odvolacích dôvodov prichádza do úvahy len u odvolania spĺňajúceho túto náležitosť (teda pokiaľ ide o túto náležitosť u tzv. bezvadného odvolania, a to len do uplynutia odvolacej lehoty, doplnenie odvolania o chýbajúce odvolacie dôvody je odstraňovaním vady odvolania“*.

Definícia pojmu „procesný postup“

Postupom súdu je v tejto súvislosti myslená činnosť ktoréhokolvek článku na súde, ak jeho postup je vyhodnotený ako porušenie práva na spravodlivý proces. V prípade, že súd nepostupuje síce správne, ale v rámci tohto nesprávneho postupu nedochádza k dostatočnej intenzite zásahu, nejde o porušenie práva na spravodlivý proces ani o dôvod na podanie odvolania/dovolania.

O naplnení dôvodu v zmysle § 365 ods. 1 písm. b/ CSP pôjde vtedy, ak postup súdu, ktorý znemožní realizáciu práv strany sporu, dosiahne takú intenzitu, ktorá odôvodňuje záver o tom, že celé konanie sa nejaví ako spravodlivé. Predovšetkým z doterajšej praxe je zrejmé, že takéto pochybenie súdu by malo byť hodnotené v kontexte celého konania. Niektorí autori poukazujú aj na to, že tento odvolací dôvod je potrebné vykladať eurokonfortne v súlade s judikatúrou ESĽP, ktorá predpokladá, že v danom prípade ide o porušenie procesných práv a nie hmotnoprávných nárokov strán. Preto ochrana týchto porušených práv musí byť

spravodlivá, účinná, aby bol naplnený aj princíp právnej istoty, v zmysle ktorej sa predpokladá, že každý môže legitímne očakávať, že jeho spor bude rozhodnutý v súlade s ustálenou rozhodovacou praxou najvyšších súdnych autorít, a ak takej niet, tak každý môže legitímne očakávať, že spor bude rozhodnutý spravodlivo. Každý má však právo na dôkladné odôvodnenie tohto odklonu. Rovnako každý sa môže domáhať ustanoveným postupom práva na nezávislom a nestrannom súde, má právo na to, aby sa jeho vec prerokovala bez zbytočných prietáhov v jeho prítomnosti, aby sa mohol vyjadriť ku všetkým vykonávaným dôkazom (čl. 48 Ústavy SR).

Pod pojmom „procesný postup“ sa rozumie len faktická, vydaniu konečného rozhodnutia predchádzajúca činnosť alebo nečinnosť súdu, teda sama procedúra prejednávania veci (to, ako súd viedol konanie alebo spor) znemožňujúca účastníkovi (strane sporu) realizáciu jej procesných oprávnení a mariaca možnosti jej aktívnej účasti na konaní. Tento pojem nemožno vykladať extenzívne jeho vzťahovaním aj na faktickú meritórnú rozhodovaciu činnosť súdu. „Postupom súdu“ možno teda rozumieť iba samotný priebeh konania, nie však rozhodnutie súdu, posudzujúce opodstatnenosť žalobou uplatneného nároku. Pokiaľ „postupom súdu“ nie je rozhodnutie súdu – finálny (meritórny) produkt prejednávania veci v civilnom konaní, potom už postupom súdu zásadne nemôže byť ani časť rozhodnutia jeho odôvodnenia (obsah, spôsob, kvalita, výstižnosť, presvedčivosť a úplnosť odôvodnenia), úlohou ktorej je vysvetliť dôvody, so zreteľom na ktoré súd rozhodol.¹⁴

Porušenie práva na spravodlivý proces v odvolacom konaní

V zmysle **ust. § 382 CSP**, ak má odvolací súd za to, že sa na vec vzťahuje ustanovenie všeobecne záväzného právneho predpisu, ktoré pri doterajšom rozhodovaní nebolo použité a je pre rozhodnutie vo veci rozhodujúce, vyzve strany, aby sa k možnému použitiu tohto ustanovenia vyjadrili. Zaiste porušenie tohto ustanovenia znamená porušenie práva na spravodlivý proces. Ide o ustanovenie, v zmysle ktorého odvolací súd dá stranám priestor na vyjadrenie sa k tejto novej aplikácii, pričom zmyslom je, aby nedochádzalo k prekvapivým rozhodnutiam.

¹⁴ Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp.zn. 2Cdo/225/2018 zo dňa 28. februára 2019

V súvislosti s týmto ustanovením je vhodné dať do pozornosti uznesenie NS SR sp.zn. **7Cdo/1/2018** z 21. 03. 2018, v zmysle ktorého: „*o prekvapivé rozhodnutie ide vtedy, ak odvolací súd založí svoje rozhodnutie vo veci na iných právnych záveroch ako súd prvej inštancie, za súčasného naplnenia tej okolnosti, že oproti týmto iným odlišným právnym záverom odvolacieho súdu nemá strana konania možnosť vyjadrovať sa, právne argumentovať, prípadne predkladať nové dôkazy, ktoré sa z hľadiska doterajších právnych záverov súdu prvej inštancie nejavili ako významné. Výzva odvolacieho súdu podľa § 382 CSP je potrebné vždy, keď odvolací súd dospeje k záveru, že nárok treba posúdiť podľa celkom iného právneho predpisu, ako ho posúdil súd prvej inštancie alebo síce podľa toho istého právneho predpisu ako ho posúdil súd prvej inštancie, ale podľa iného ustanovenia za súčasného splnenia podmienky, že je pre rozhodnutie vo veci rozhodujúce“.*

Porušenie práva na spravodlivý proces je vnímané ako dôsledok využitia aj **ust. § 389 CSP** (ods. 1 písm. b), v zmysle ktorého odvolací súd rozhodnutie súdu prvej inštancie zruší, ak súd nesprávnym procesným postupom znemožnil strane, aby uskutočňovala jej patriace procesné práva v takej miere, že došlo k porušeniu práva na spravodlivý proces, ak tento nedostatok nemožno napraviť v konaní pred odvolacím súdom. Zrušenie napadnutého rozhodnutia odvolacím súdom prichádza do úvahy iba v taxatívne stanovených prípadoch, medzi ktoré patrí aj ustanovenie týkajúce sa porušenia práva na spravodlivý proces.

Príkladom porušenia práva na spravodlivý proces v rámci odvolacieho konania je aj nesprávna aplikácia ustanovenia **§ 384 CSP**, týkajúca sa **dokazovania** na odvolacom súde. V zmysle uznesenia NS SR sp. zn. **2Obdo/33/2017** z 30. 06. 2018, „*odvolací súd nemôže prehodnotením dokazovania, ktoré vykonal súd prvej inštancie odlišne posúdiť skutkový stav prejednáwanej veci. Ak sa má vykonať pred odvolacím súdom dokazovanie, je potrebné nariadiť pojednávanie. Touto úpravou sa sleduje dôsledné rešpektovanie procesných práv strán sporu. Pokiaľ odvolací súd vychádza z iných skutkových záverov ako súd prvej inštancie musí jeho rozhodnutiu predchádzať pojednávanie, na ktorom sa zopakujú dôkazy alebo sa dokazovanie doplní vykonaným ďalších dôkazov. Ak odvolací súd pri svojom rozhodovaní považoval určitý dôkaz a kľúčový pri svojej argumentácii k odvolacím námietkam žalovaného, účastníci konania mali právo na to, aby sa mohli k týmto dôkazom vykonaným v odvolacom konaní vyjadriť. Právo vyjadriť sa ku vykonaným dôkazom je súčasťou základného práva na súdnu ochranu vyplývajúcu z čl. 48 ods. 2 Ústavy SR. Pokiaľ odvolací súd nemienil vychádzať len zo skutkového stavu zisteného súdom prvej inštancie mal pojednávanie nariadiť a dôkazy*

vykonať sám (v zmysle ešte § 213 ods. 4 OSP). Odvolací súd nepostupoval v súlade s týmito ustanoveniami, dôkaz nevykonal, ktorý nasledovne argumentoval a tak odňal týmto postupom účastníkom konania možnosť k takému dôkazu sa vyjadriť, v dôsledku čoho procesne pochybil tým, že odňal účastníkovi možnosť konať pred súdom.¹⁵“

Nie menej dôležitým príkladom porušenia práva na spravodlivý proces v rámci odvolacieho konania je aj **ust. § 393 CSP**, týkajúce sa odôvodňovania rozhodnutia odvolacím súdom a povinnosti odvolacieho súdu v zmysle § 393 ods. 3 CSP, ak sa odkloní od ustálenej rozhodovacej praxe, odôvodnenie rozhodnutia musí obsahovať aj dôkladné odôvodnenie tohto odklonu. Uznesenie NS SR z 31.1.2019 sp.zn. 6Cdo 98/2017, v zmysle ktorého povinnosť súdu rozhodnutie náležite odôvodniť je odrazom práva strany sporu na dostatočné a presvedčivé odôvodnenie spôsobu rozhodnutia súdu.

Z nálezu ÚS SR sp.zn. **III. ÚS 314/2018** zo dňa 13.11.2018 vyplýva, že: *„absencia vyporiadania sa s podstatnými tvrdeniami sťažovateľa uvedenými v odvolaní napadnutom rozsudku krajského súdu je tak závažným nedostatkom rozhodnutia, ktorého intenzita sama o sebe zakladá porušenie sťažovateľom namietaného základného práva podľa čl. 46 ods. 1 ústavy, ako aj práva podľa čl. 6 ods. 1 dohovoru“.*

Slovenská procesnoprávna úprava dáva možnosť súdom svoj odklon odôvodniť za predpokladu, že rozhodnutie bude obsahovať dôkladné a presvedčivé odôvodnenie tohto odklonu, či už v zmysle čl. 2 ods. 2 a 3 CSP alebo § 220 ods. 3 CSP alebo § 393 ods. 3 CSP.

Špecificky je upravená otázka odklonu rozhodovacej praxe NS SR, a to zavedením inštitútu veľkého senátu. Podmienka riadneho zdôvodnenia rozhodnutia v prípade odklonu od praxe vyplýva aj z rozhodnutia Ústavného súdu SR sp. zn. **III. ÚS 192/06** zo dňa 03.11. 2006, ktorý uviedol, že: *„ak súd rieši právnu otázku (alebo analogickú), ktorá už bola právoplatne vyriešená podstatne odlišným spôsobom bez toho, aby sa argumentačne vyrovnal so skoršími súdnymi rozhodnutiami, nekoná v súlade s princípom právnej istoty a môže porušiť aj právo účastníka súdneho konania na súdnu ochranu podľa čl. 46 ods. 1 ústavy“.* Ústavný súd poukazuje, že jeho argumentácia musí spĺňať určité parametre, pretože kladie dôraz na to, aby bol odklon objektívny a rozumne odôvodnený. *Prípadné odchýlenie sa súdu od existujúcej skoršej judikatúry v konkrétnom prípade by mohlo predstavovať zásah do základných práv a slobôd účastníka konania len za predpokladu, žeby bolo dôsledkom arbitrárnosti alebo zjavnej neodôvodnenosti súdneho rozhodnutia v prerokovanej veci (nálež ÚS SR sp. zn. III.*

¹⁵ Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 4Cdo 169/2017

ÚS 551/2012 z 30. 01. 2013). Z toho vyplýva povinnosť súdu rozhodovať v obdobných veciach rovnako a v prípade odklonu od judikatúry povinnosť uviesť dostatočné dôvody pre tento odklon, čo vyplýva aj z požiadaviek právnej teórie.

Porušenie ktoréhokoľvek z týchto čiastkových práv vyššie spomenutých v rámci CSP, zakladá odvolací dôvod. Treba však mať na pamäti, že niektoré z týchto čiastkových práv tvoria samostatný odvolací dôvod v ustanovení § 365 ods. 1 Civilného sporového poriadku. Ak dôjde zo strany súdu k porušeniu niektorého z týchto čiastkových práv, ide o chybný postup súdu. O naplnenie odvolacieho dôvodu pôjde vtedy, ak pochybenie súdu *bude mať takú intenzitu*, že celé konanie pôsobí ako nespravodlivé. Takéto pochybenie súdu nemusí byť posudzované v kontexte celého konania.¹⁶

Prípady, v ktorých sa môžeme stretnúť s porušením práva na súdnu ochranu, sú aj prípady týkajúce sa princípu právnej istoty a predvídateľnosti súdneho rozhodnutia (IV.ÚS 99/2018), náhrada trov podľa § 257 CSP – požiadavka ochrany legitímnych očakávaní (II.ÚS 98/2018), právo na zákonného sudcu, nové pridelenie senátu (III.ÚS 459/2017), zmena v personálnom obsadení senátu, zmena v rozvrhu práce (IV.ÚS 459/2012), pochybnosť o splnení podmienok konania (čl. 3 ods. 1 CSP, uznesenie NS SR 8Cdo 75/2019), atď...

Aktuálnym v súčasnosti pre odvolacie konanie sa javí aj ust. **§ 390a CSP**, v zmysle ktorého „*Odvolací sám rozhodne vo veci, ak rozhodnutie súdu prvej inštancie bolo už raz odvolacím súdom zrušené, vec bola vrátená ďalšie konanie a nové rozhodnutie.*“ Zaiste toto ustanovenie je dôležitým ustanovením odvolacích súdov v postupe ich činnosti, bez akéhokoľvek komentovania k danému ustanoveniu už vydaných nálezov ÚS SR (I.ÚS 227/2018, III.ÚS 379/2017). Odvolacie súdy sa v súvislosti s týmto ustanovením pozastavujú nad situáciou, kedy pri rešpektovaní tohto ustanovenia, ak už nie je možnosť vec okresnému súdu zrušiť z dôvodu, že opätovne nerešpektoval pokyn odvolacieho súdu, preberajú povinnosť dokazovania, ktorá sa v plnom rozsahu prenáša na odvolacie konanie, čo v mnohých situáciách spôsobuje predĺženie konania aj pred odvolacím súdom. Zaiste to nebol zámer zákonodarcu, pretože z aplikačnej praxe vychádzajú poznatky, že aktuálne dochádza k predĺženiu dĺžky konania aj na odvolacích súdoch a prenesenia bremena dokazovania pred odvolacím súdom samotným.

¹⁶ ŠTEVČEK, M. – FICOVÁ, S. – BARICOVÁ, J. – MESIARKINOVÁ, S. – BAJÁNKOVÁ, J. – TOMAŠOVIČ, M. a kol. 2016. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2016, 1239 s. ISBN 978 – 80 – 7400 – 629 – 6

V Náleze ÚS SR sp.zn. **I.ÚS 218/2019** Ústavný súd poukazuje na opomenutie príkazu vyplývajúceho z § 390 CSP a konštatuje: „*aby odvolací súd sám vo veci rozhodol, a to bez akéhokoľvek odôvodnenia v napadnutom uznesení, zakladá danosť takého procesného excesu, v príčinnej súvislosti s ktorým bolo porušené sťažovateľkou označené základné právo na súdnu ochranu podľa čl. 46 ods. 1 Ústavy SR, ako aj právo na spravodlivé súdne konanie podľa čl. 6 ods. 1 Dohovoru.*“

Porušenie práva na spravodlivý súdny proces ako dôvod na podanie dovolania

V dôsledku vzniku novej právnej úpravy sa prípustnosť dovolania vzťahuje len na rozhodnutia vo veci samej a na rozhodnutia, ktorými sa konanie končí. V novej právnej úprave sú zakotvené podmienky prípustnosti dovolania z dôvodu zmätočnosti konania. Nová právna úprava obmedzila právo strany podať dovolanie z dôvodu odňatia možnosti konať pred súdom na prípady, keď súd nesprávnym procesným postupom znemožnil strane, aby uskutočňovala jej patriace procesné práva v takej miere, že došlo k porušeniu práva na spravodlivý proces. Nová právna úprava nahradila pojem „odňatie možnosti konať pred súdom“ pojmom „právo na spravodlivý proces“.¹⁷ Podľa novej právnej úpravy musí ísť o porušenie takej intenzity, že dochádza k porušeniu práva na spravodlivý proces ako celku. Počas starej právnej úpravy stačilo porušenie procesných práv strany v oveľa menšej intenzite ako podľa novej právnej úpravy, kde je potrebné porušenie práva na spravodlivý proces ako celku.¹⁸

Podľa § 420 písm. f) CSP, dôvodom na podanie dovolania, je rovnako ako dôvodom na podanie odvolania, ak súd nesprávnym procesným postupom znemožnil strane, aby uskutočňovala jej patriace procesné práva v takej miere, že došlo k porušeniu práva na spravodlivý proces.¹⁹

Do práva na spravodlivý súdny proces nepatrí:

¹⁷ VOKÁLOVÁ, D. – MITTERPACHOVÁ, J. a kol. 2016. *Občianske súdne konanie po novom. Porovnanie doterajšej a novej právnej úpravy občianskeho súdneho konania s výkladom*. Bratislava: Wolters Kluwer, s.r.o., 2016, 177 s. ISBN 978-80-8168-392-3

¹⁸ ŠTEVČEK a kol. 2017. *Prednášky a texty z (nového) civilného procesu*. Bratislava: C. H. Beck, 2017, 164 s. ISBN 978-80-89603-51-0

¹⁹ § 420 písm. f) zákona č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok

- právo účastníka konania, aby sa súd stotožnil s jeho navrhovanými názormi, právo účastníka konania, aby bolo rozhodnuté v súlade s jeho požiadavkami, právo účastníka konania vyjadrovať sa k spôsobu hodnotenia dôkazov a podobne.²⁰

Z judikatúry súdov vyplýva, že súd odňal účastníkovi konania možnosť konať pred súdom, ak:

- odvolací súd nesprávne odmietne odvolanie, ako oneskorené,
- súd pojednáva a rozhoduje bez prítomnosti zástupcu účastníka konania, ktorého predvolanie nemal vykázané,
- zastavil konanie pre nezaplatený súdny poplatok, aj keď na takýto postup nebol zákonný dôvod,
- v civilnom konaní s nepočujúcim účastníkom nebol do konania pribratý tlmočník.²¹

Z nálezu Ústavného súdu SR pod sp.zn. **II. ÚS 37/2001**, vyplýva, že pod právo na súdnu ochranu nemôžeme subsumovať právo na úspech v súdnom konaní. Pod toto právo nemožno tiež subsumovať právo, aby všeobecné súdy v civilných konaniach rešpektovali procesné úkony každého účastníka bez ohľadu na povahu, dôsledky a vzťah k predmetu konania.²²

Najvyšší súd Slovenskej republiky uznesením sp.zn. **7Cdo/280/2018** zrušil uznesenie Krajského súdu v Bratislave a vec vrátil tomuto súdu na ďalšie konanie. Rozhodol tak o dovolaní, ktoré odporca podal z dôvodu, že uznesením odvolacieho súdu došlo k porušeniu práva na spravodlivý proces v zmysle § 420 písm. f) CSP. Dôvodil tým, že súd mu nesprávnym procesným postupom znemožnil právo na odvolaciu repliku. Súd totiž poslal vyjadrenie navrhovateľky jemu ako odporcovi na adresu, na ktorú mu predmetným neodkladným opatrením bol zakázaný vstup. Namietal, že vo svojom odvolaní pritom uviedol svoju poštovú adresu.

Najvyšší súd uviedol, že základom práva na spravodlivý súdny proces je možnosť fyzických a právnických osôb domáhať sa svojich práv na nestrannom súde a v konaní pred

²⁰ ŠTEVČEK, M. – FICOVÁ, S. – BARICOVÁ, J. – MESIARKINOVÁ, S. – BAJÁNKOVÁ, J. – TOMAŠOVIČ, M. a kol. 2016. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2016, 1373 s. ISBN 978 – 80 – 7400 – 629 – 6

²¹ Tamtiež s. 1377

²² Rozhodnutie Ústavného súdu SR sp. zn. II. ÚS 37/2001

ním využívať všetky právne inštitúty a záruky, ktoré sú poskytované právnym poriadkom. Podstatnou súčasťou práva na spravodlivý súdny proces je právo na také konanie súdov a iných orgánov Slovenskej republiky, ktoré zodpovedá zákonom.

Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Ringier Axel Springer, a.s. a Trančíková proti Slovenskej republike uvádza, že:

- princíp rovnosti zbraní, ktorý je súčasťou práva na spravodlivý proces požaduje, aby každá strana sporu mala možnosť prezentovať svoj prípad, za podmienok, aby nebola v nevýhode oproti druhej strane sporu,
- v rámci kontradiktórnosti konania, strany musia mať možnosť mať vedomosť o dôkazoch, ktoré potrebujú pre svoj úspech, mať vedomosť o vykonaných dôkazoch a vyjadreniach, právo na kontradiktórny proces však nie je absolútne a záleží od konkrétnych okolností sporu,
- účinok vyjadrení strán k rozsudku domáceho súdu má malý význam, preto je vždy na strane sporu, aby odhadla, či je potrebné vyjadriť sa,
- významná je dôvera účastníkov v spravodlivosť konania a jej podstata je v možnosti účastníka konania vyjadriť sa ku všetkému čo sa nachádza v spise,
- nie vždy ide o porušenie práva na spravodlivý proces, ak nie sú doručené vyjadrenia alebo dokumenty druhej strane a druhá strana nemá možnosť vyjadriť sa k nim. Ide o situácie, kedy by takéto právo účastníka konania nemalo význam vzhľadom na výsledok konania.

Najvyšší súd vo svojom uznesení konštatoval, že nedoručením vyjadrenia účastníka druhému účastníkovi vytvorilo stav nerovnosti v konaní pred súdom. Došlo tak k rozporu s princípom kontradiktórnosti a rovnosti zbraní a preto konštatoval, že odvolacie konanie nebolo spravodlivé.²³

V uznesení Najvyššieho súdu sp.zn. **2Cdo/99/2019**, Najvyšší súd konštatoval, že procesnou vadou konania v zmysle § 420 písm. f) CSP nie je to, že odvolací súd neodôvodnil rozhodnutie podľa predstáv odvolateľa. V danom prípade, v konaní o zvýšenie výživného, podal dovolanie otec maloletého dieťaťa z dôvodu uvedeného v 420 písm. f) CSP. Uviedol, že mu nebolo umožnené zúčastniť sa pojednávania. V deň pojednávania mu bolo telefonicky oznámené, že sa pojednávanie, na ktoré chcel prísť odročuje z dôvodu neprítomnosti sudcu.

²³ Uznesenie Najvyššieho súdu sp. zn. 7Cdo/280/2018 zo dňa 10. decembra 2018

Druhé konanie sa konalo bez riadneho upovedomenia, keď mu termín oznámili telefonicky počas jeho pracovnej doby. V dovolaní tvrdil, že súd nepodrobil kritike argumenty druhej strany a mal ich za pravdivé.

Dovolateľ usúdil, že bolo porušené jeho právo na spravodlivý proces, nakoľko súd rozhodol v jeho neprítomnosti a rozhodnutie odvolacieho súdu považuje za nepreskúmateľné a nedostatočné čo sa týka zisťovania skutkového stavu.

Najvyšší súd vo svojom uznesení uviedol, že podmienka prípustnosti dovolania nie je splnená, ak bola účastníkovi konania odňatá možnosť konať pred súdom pre časť konania a len v takej intenzite, že účastník konania následne mohol mať ešte vplyv na výsledok konania. Ide o prípad, ak súd rozhodol na pojednávaní, na ktoré účastník konania nebol riadne predvolaný, ale rozsudok mu bol doručený a teda voči tomuto rozhodnutiu účastník konania mohol podať odvolanie. Najvyšší súd dodal, že otec sa vyjadril k vyjadreniu matky a k tomu vyjadreniu mohol tiež doložiť listiny na podporu svojich tvrdení. Z obsahu spisu najvyšší súd zistil, že otec bol predvolaný na pojednávanie, na ktorom bol vyhlásený rozsudok. Predvolanie mu bolo doručené na adresu, z ktorej sa vrátilo ako zásielka neprevzatá v odbernej lehote, opakovaná zásielka sa rovnako vrátila ako neprevzatá v odbernej lehote a preto súd kontaktoval otca telefonicky. Konštatoval, že nedostatočné zistenie skutkového stavu, či skutočného stavu, nevykonanie všetkých navrhovaných dôkazov alebo nesprávne vyhodnotenie niektorého dôkazu nie je dôvodom, ktorý zakladá prípustnosť podania dovolania v zmysle 420 písm. f) CSP ani po právnej úprave civilného sporového konania a preto najvyšší súd uzavrel, že dovolateľovi-otcovi nebolo znemožnené uskutočňovať jemu patriace práva v takej miere, že došlo k porušeniu práva na spravodlivý proces.²⁴

Záver

Naša vnútroštátna právna úprava je na dobrej úrovni a v súlade s Dohovorom. Zásady – princípy, ktoré sú podstatné u každého demokratického štátu, sú upravené v Ústave SR a ostatné zásady v jednotlivých právnych poriadkoch konkrétnejšie rozvíjajú podstatu ústavných princíпов. Preto si nemyslím, že právo na spravodlivý proces, ak nie je jasne definované, tak nemá svoj jasný význam. Toto právo je pojmom otvoreným, ktorý môže byť

²⁴ Uznesenie Najvyššieho súdu sp. zn. 2Cdo/99/2019 zo dňa 30. mája 2019

neustále obohacovaný o ďalšie subjektívne práva. Práva garantujúce spravodlivý proces majú tak silný význam, že musia byť upravené predovšetkým na úrovni ústavnej.

Právo na súdnu a inú právnu ochranu a právu na spravodlivý proces je treba venovať dôležitú pozornosť, nakoľko ide o významné právo súdneho konania, ktoré je garantované ústavou.

Autor príspevku si za kládol za cieľ poukázať na pojem spravodlivý proces, na obsah tohto pojmu a poukázať na to, akým spôsobom dochádza zo strany súdu k porušeniu práva na spravodlivý proces a kedy je porušenie práva na spravodlivý proces dôvodom na podanie odvolania a dovolania.

Zoznam použitej literatúry:

CAMERON, I. *Úvod do Európskeho dohovoru o ľudských právach*. Bratislava: Občan, demokracia a zodpovednosť. 2000, 158 s. ISBN 80-968528-1-7

SVÁK, J. 2003. *Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv)*. Žilina: Poradca podnikateľov, spol. s.r.o., 2003, 934 s. ISBN 80-88931-19-3

ŠTEVČEK, M. – FICOVÁ, S. – BARICOVÁ, J. – MESIARKINOVÁ, S. – BAJÁNKOVÁ, J. – TOMAŠOVIČ, M. a kol. 2016. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2016, 1540 s. ISBN 978 – 80 – 7400 – 629 – 6

ŠTEVČEK a kol. 2017. *Prednášky a texty z (nového) civilného procesu*. Bratislava: C. H. Beck, 2017, 164 s. ISBN 978-80-89603-51-0

Nováková, J. *Sudcovský minimalizmus a právo na spravodlivý proces*. Brno: Masarykova univerzita v Brne, právnická fakulta, str. 121,122

VOKÁLOVÁ, D. – MITTERPACHOVÁ, J. a kol. 2016. *Občianske súdne konanie po novom. Porovnanie doterajšej a novej právnej úpravy občianskeho súdneho konania s výkladom*. Bratislava: Wolters Kluwer, s.r.o., 2016, 177 s. ISBN 978-80-8168-392-3

Príručka o európskom práve v oblasti prístupu k spravodlivosti. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2016. 218 s. ISBN 978-92-71-9873-0

Zákon č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok

Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza LISTINA ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky

Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb. Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky

Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí č. 486/2009 Z.z. Charta základných práv Európskej únie

Rozsudok ESĽP vo veci Golder proti Spojenému kráľovstvu zo dňa 21.2.1975, sťažnosť č. 4451/70, §35-§36

Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp.zn. 5Cdo/122/2010 zo dňa z 21.júla 2010

Uznesenie NS SR 5Cdo/218/2010 zo dňa 25. novembra 2010

Nález ústavného súdu SR sp. zn. I. ÚS 736/2016 zo dňa 5. decembra 2017

Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp.zn. 2Cdo/225/2018 zo dňa 28. februára 2019,

Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 4Cdo 169/2017

Rozhodnutie Ústavného súdu SR sp. zn. II. ÚS 37/2001

Uznesenie Najvyššieho súdu sp. zn. 7Cdo/280/2018 zo dňa 10. decembra 2018

Uznesenie Najvyššieho súdu sp. zn. 2Cdo/99/2019 zo dňa 30. mája 2019